

CAP. I

ALEXANDRU CUZA

Familia Cuza. Familia *Cuza* pare a fi originară din satul Cuza saŭ Cues în Lorena lângă riul Mosela, unde ea începe a fi pomenită în persoana unui reprezentat al ei foarte strălucit, învățatul cardinal *Nicolae Cuza saŭ Cuzanus*, născut la 1401 în acel sat și mort în 1464 în orașul Todi din Umbria. Într-un alt misiuni însemnate cu care a fost însărcinat cardinalul Cuza, amintim acea din Constantinopole, unde fusese trimis spre a negocia unirea bisericeii ortodoxe cu acea catolică. De și călugăr catolic și deci fără moștenitori legiuți, s'ar putea ca să-l fi însoțit în Italia membri din familia lui, atrași aice de însemnata lui poziție. Ba s'ar putea chiar face presupunerea că vre un membru al familiei sale să-l fi urmat în Constantinopole, unde să fi rămas, constituind ramura orientală a acestei familii, stirpea din care se trag Cuzaștii moldoveni.

În ori-ce caz familia Cuza se afla, în secolii următori, trăitoare în Italia și este la dînsa o tradiție care spune că origina ei s'ar trage din Austria, tradiție ce corespunde locului ei de baștină. Cei de pe urmă reprezentanți ai acestei familii în Italia fură baronul Nicola Cuza și comandorul Salvator

Cuza, ambiî morţi în decursul ultimelor decenii ale veacului trecut şi cu moartea cărora familia Cuza s'a stins în Italia, în linia ei bărbatească¹.

Lăsînd însă la o parte aceste simple presupuneri asupra originii familiei Cuza, presupuneri ce nu au nici o temelie istorică, să venim la Cuzaştii din Moldova. Cel întâi boier cu numele de Cuza ce apare în documentele moldoveneşti este *Dumitru Cuza*, pomenit de documente în ranguri de boierie între anii 1677—1706. Aşa în 1677 găsim pe comisul Dumitru Cuza dăruit cu satul Vlăicenii de către Alexandru Roset. La 1696 întîlnim pe acelaş Dumitru Cuza cu rangul de vel-stolnic însărcinat cu o cercetare. Între anii 1701—1708 găsim pe Dumitru Cuza înaintat la boieria de vel-spatar². Dumitru Cuza avu de fi pe Miron, pe Teodor şi pe Velişco. *Miron*, din al căruia sînge se trage domnitorul Alexandru Cuza, fu căsătorit cu fata lui Neculai Costin cronicarul. Miron Cuza e amintit în documente la anii 1728 şi 1729³.

Din cei patru copii ai lui Miron Cuza, cel mai mare Ioan sau *Ionită Cuza* este pomenit în documente din anii 1765 şi 1768 ca stolnic⁴. Acest Io-

1. Dintre femeii a mai rămas până azi doamna *Maria Felice Ber-so*; iar din aliaţi *Duca della Verdura* al cărui soră a ţinut-o comandorul Salvator şi *Marchizul Ballestero de Bongiardano* ginerile surorii celor doi fraţi Cuza: Nicola şi Salvator, (toţi în Palermo). (După o scrisoare a d-lui Angelo de Gubernatis din 24 April 1900). Pe aceşti urmaşi i-am întrebat dacă nu există în familia lor vre-o tradiţie, după care vr'un membru al familiei lor să se fi strămutat în Răsărit, şi mi s'a răspuns că asemenea tradiţie nu există.

2. 1677, *Acad. Romina* XLV, 23; 1696, *Arhiva sft. Spiridon*, III, 10 şi 14; 1701—1708, *Acad. Rom.*, XLV, 152, *sft. Spiridon*. *Sirbii* VIII, 11 şi *Popricanii*, V, 115.

3. Doc. d-lui E. Vărnăv *Sofraceştii* III, 18 şi *Ţiganii* IV, 8.

4. *Sf. Spiridon, Dumestii* X, 10. Doc. d-lui Al. Hinna, *Vaslui* 34. Documentele citate aici mi-au fost comunicate de d. Ioan Tanoviceanu. D-sa, studiînd aproape toate documentele cunoscute până azi din Moldova, chiar şi multe din culegeri private, se poate susţine cu siguranţă, că Dumitru Cuza din 1677 este primul boier cu acest nume ce apare în Moldova.

niță Cuza avu o soartă tragică. Anume pe timpul lui Constantin Moruzi, (1777—1782) Turcii, în așteptarea unui nou război cu Rusia, din cauza neîndeplinirii condițiilor tratatului de Cuciuc-Cainargi, se purtau strașnic prin Moldova și luaū măsurile cele mai pripite, spre întărirea cetăților de la Nistru. Mulți soldați turci, dezertind din corpul Ienicierilor, se răspindesc în Moldova ca talhari, și generalii turci primesc ordinul ca să-și iee cvartirile de iarnă în această țară. Pe lângă aceste, se mai cere gospodarului o contribuție de 135 de pungī, cu toate că plătise haraciul pe 4 ani înainte.⁵ Se înțelege cum în o așa stare de lucruri, țara trebuia să fiarbă în greutățile și netocmelile ce căzuse asupra ei. Insuși domnul e nevoit să se jăluiască la Poartă, contra neorinduelilor comise de oștirile împărătești: „că el nu mai poate răspunde la nemăsuratele cereri ale capilor acelor oștiri și că locuitorii, calcați în toate chipurile de către miliții, nu găsesc o scăpare decit părăsind țara.“⁶ Mai mulți boieri, între care Manole Bogdan și spatarul Ionița Cuza, protestează la domn contra barbariilor comise; domnul însă, pentru a acoperi propriile lui protestări și a nu supăra pe Turci, pune la opreală pe zișii boieri; iar lui Bogdan și lui Cuza le taie capetele. Un raport al lui St. Priest, ambasadorul francez din Constantinopole, spune că: „dorința lui Const. Moruzi de a se face plăcut Porței și de a se pune la adăpost de soarta predecesorului său (Grigore Ghica), a împins pe domnul Moldovei a căuta crime la ciți-va boieri“; iar firmanul Sultanului către Moruzi, îl laudă pen-

5. Mai multe extracte de documente din anul 1778 în N. Iorga, *Acte și Fragmente*, II, p. 148—150. Adauge raportul lui *St.-Priest către afacerile străine*, 3 și 17 Sept. și 26 Oct. 1778 în *Documentele Hurmuzaki*, Suplementul I, I, p. 969—970.

6. Raportul lui *St. Priest c. af. străine* 17 Aug. 1778. *Ibid.* p. 969.

tru pedeapsa ce a dat'o „hainilor boieri Manole Bogdan și spatarul Cuza“, adaogînd că, „s'a găsit între scrisorile lui Bogdan cite-va cuprinzînd multe spre facere de turburări; pentru care acești doi făcători de rale, Manole Bogdan și spatarul Cuza, au luat căzuta răsplată.“⁷

Ionita Cuza avu trei copii; din care doi rămîn fără urmași barbați, iar al treile, *Neculai Cuza* căminarul, este bunul domnitorului Moldovei. *Neculai Cuza* avu de copii pe *Grigore*, pe *Gheorghe* și pe *Ioan Cuza*. *Ioan Cuza* vornicul, căsătorit cu fata lui *Cozadin*, *Sultana*, avu de fii pe *Dumitrache Cuza* mort de tînar din un accident de călărie și pe *Alexandru Cuza*, viitorul domn al țărilor romîne unite.⁸

Alexandru Cuza înainte de domnie. *Alexandru Cuza* s'a născut la *Birlad* în 20 Martie 1820, din un tată romin și o mamă greacă, născuta și crescută în *Constantinopole*, femeie ce, după spusa contimporanilor, era de o deosebită inteligență, dar care nu știea românește. Copilăria și-a făcut-o la moșia pă-

7. Raportul lui *St. Priest c. af. străine* 26 Noemvrie 1778. *Ibid.* p. 990. Firmanul din anul Hegirei 1192, publicat în *Rominul* din 10 Ianuarie 1862. Cf. niște stihuri ale lui *Enache Cogălniceanu* asupra morței silnice a vornicului *Emanoil Bogdan* și a spatarului *Cuza*, publicate în a doua ediție a *Letopiseților țării Moldovei* de *M. Cogălniceanu*, III, *București* 1874, p. 281 și urm. După aceste două din urmă izvoare, cei doi boieri ar fi fost uciși, din pricina unor piri minciunoase, aduse de ei contra domnului, la pașa de *Bender*. S'ar putea ca aceste piri să fi fost relative tot la jafurile tolerate de *Moruzi* care nu putea face altfelu, cu toată tinguirea lui. *Imprejurarea* nu se poate limpezi, documentele (stihurile și firmanul) fiind foarte răstrinse în rostirile lor.

8. După arborele genealogic al familiei *Cuza*, arbore ce consună cu documentele.—*Grigore Cuza*, unchiul domnitorului, este acel barbat de caracter și de moravuri aspre ce a jucat un rol așa de însemnat în deosebitele împrejurări politice ale țării. El a preșădat între altele întrunirea din 1848, făcută în *Iasi*, la otelul de *Rusia*. Biografia lui ar fi o lucrare foarte interesantă.—*Gheorghe Cuza* este tatăl lui *Costache Cuza*, el însuși tatăl *D-lui A. C. Cuza*, promotorul ligei antialcoolice și sprijinitorul monopolului alcoolului.

rintelui său, Bârboșii din județul Fălciu. El fu așazat, spre învățătură, întâi în pansionatul lui Cunin din Iași,⁹ unde învăța deodată cu el : V. Alexandri, Neculai, Ioan și Panaite Docan, Mateiu Milo, Nicu și Evghenie Alcaz, Alex. Mavrocordat și M. Cogălniceanu. După ce stătu aici până la 1831, fu trimis la Paris, spre a-și desăvîrși cursurile liceale, până ce luă bacalaureatul în litere.¹⁰ După sfîrșirea studiilor secundare, voi să învețe medicina ; dar neputînd suferi disecțiile, se dădu jurisprudenței, fără însă să fi obținut vre un titlu academic. El fu însă numit membru al societății economiștilor din Paris.¹¹

Nu mult după întoarcerea lui din străinătate, el se căsătorii cu Elena Rossetti, fiica postelnicului Iordache Rossetti și a Caterinei fiica logofătului Dumitru Sturza ; căsătoria fu celebrată la Solești, în jud. Vasluiului, în 30 Aprilie 1844. El intră apoi ca șlen (membru) la judecătoria ținutului Covurlui. Dar în 1848, după revoluția din Paris, începînd fierberea în tineritul Moldovei, Cuza luă parte la ea și, în 24 Martie aceluși an, el se afla în casele lui Mavrocordat din Iași, împreună cu acei ce uneltiau mișcarea îndreptată contra lui Mihail Sturza. El fu prins împreună cu cei mai mulți din tovarășii lui de cugetare, legat cot la cot și dus la cazarmă, unde fu bătut și ranit la un picior, rană de care el a suferit mult timp. A doua zi fu pus în o butcă jidovească și trimis sub pază la Galați, împreună cu tovarășii lui : Manolache

9. Intr'un rînd Cuza luă parte aici la o bătălie cu Jidanii, fiindcă băeții luase unui Jidan bătrîn căciula din cap. Cînd Cuza fu să iee pe Elena Rossetti, mama fetei o întrebă pe care Cuza îl iei, pe acel ce a bătut Jidanii? La răspunsul afirmativ al fetei ; „să-l iei i spuse bătrîna, căci trebuie să fie iubitor de Hristos“ (după arătarea principesei Elena Cuza).

10. Diploma originală din 10 Decembrie 1835 de la Sorbona, sub No. 6287, subsemnată de ministrul Guizot, se află în pastrarea d-ului Th. Rossetti.

11. O scrisoare a lui V. Alexandri C. Cuza din 20 Mai 1862 în hîrțile Rossetti.

Costache Epureanu, Grigore Romalo, Vasile Canta, Dumitru Filipescu, Alecu Moruzi, Dumitru Răducanu Rossetti și alții. Ajunși la Galați, după ce fusese ținută sub un regim foarte aspru la cazarmă, trebuia să fie duși peste Dunăre, în surgun la Măcin. Soția lui Cuza ce alergase după el la Galați, cumpără prin mijlocirea consulului englez din Galați, Cuningham, pe marinarii greci, supuși englezilor care trebuiau să conducă bărcile peste Dunărea. Când erau pe fluviu, surguniții dind șampanie ofițerului ce-l conducea și soldaților, îi îmbătară și îi făcură să se strămute în alte bărci; iar marinarii cumpărați apucară, în loc de direcția Măcinului, acea a Brăilei, unde ajungând mai curînd decît barca cu soldații, surguniții o rupseră de fugă în toate părțile. Cuza ce era rănit și nu putea merge așa de iute, fu prins din urmă de ofițerul care ajunsese și el cu barca la Brăila. Cuza i se jăluiea cît de neomeos se purtase cu el tovarășii săi care, știindu-l rănit, îl părăsise, și că spre a-și răsbuna împotriva lor, el voește să-i arate locul unde ei s'aun ascuns. Ofițerul mulțamit, dete brațul lui Cuza, spre a-i ușura mersul. Cuza îl duse la locuința consulatului englez, proteguitorul surguniților și, cînd intră pe ușă, scoase pălăria și mulțami ofițerului pentru întovărășire. Acesta, văzînd atunci bandiera englezască, înțalese că a fost păcălit. De la Brăila, după ce stătu cît-va timp adăpostit în casa consulului englez, plecă cu vaporul la Pesta și de acolo veni împreună cu tovarășii săi la Cernăuți, de unde Manolache Costache umbla să întrunească o legiune de oameni de strînsură, cu care să intre în Moldova. Cuza însă îi spunea să nu aibă încredere în asemenea oameni; și într'adevăr într'o zi acei indivizi dispărură, după ce pradară bine pe tinerii Moldoveni.

Învîndu-se holera la Cernăuți, Cuza se duse la Vi-

ena. Pe atunci în Moldova venise, rînduit din partea Porței, Talaat Efendi, ca să cerceteze pricina dintre țară și domn. De și holera bîntuia în toată furia ei, Ioniță Cuza, tatăl lui Alexandru, celui chinuit din cauza principelui, veni la Iași spre a-și depune pira contra domnului, înfruntînd molima; dar este prins de ea și, întorcîndu-se la moșie bolnav, își dă duhul în minile soției sale.¹²

La Viena, Cuza împreună cu N. Pisoschi și cu Dumitru Rossetti, cumnatul lui, asistară fără voie, fiind surprinși, la lupta între armată ce refuza să meargă contra Ungurilor, și care era sprijinită de studenți, și regimentele credincioase împăratului. De la Viena Cuza se duse la Paris, apoi la Constantinopole, de unde se întoarse în țară cu Grigore Ghica Vodă ce fusese rînduit domn în Moldova, în 1849.¹³

Grigore Ghica numi pe Alexandru Cuza director al ministeriului de interne, apoi parcalab la Galați, unde Cuza avu durerea de a saluta pe Grigore Ghica, cînd la 1856 părăsește țara. Strălucita sărbare ce organiză în onoarea lui, nu era dată atît aceluși ce-l pusese în dregătorie, cît reprezentantului ideei unirei care și în sufletul lui Cuza aprinsese mîntuitoarea ei flacăra. Cuza păstrează dregătoria de parcalab în timpul caimacamului Teodor Balș și pînă la acea a lui Vogoride, cînd dă resunătoarea lui demisie care atrage luarea aminte a țarei asupra persoanei sale, ce îndraznia să înfrunte așa de fățiș temuta autoritate din țară ce se sprijinea pe înfricoșata putere a Turciei și a Austriei.¹⁴

12. G. Sion, *Alexandru Cuza*, Ianuarie 1859, publicat și mai tîrziu în *Romînul* din 25 Ianuarie 1892.

13. Toate acestea după aratarea principesei Elena Cuza și a fraților ei, Dumitru și Teodor Rossetti, Comp. I. G. Valentineanu, *Alegerea, detronarea și înmormîntarea lui Cuza Vodă*, București, 1898, p. 25 și 96.

14. Cf. Papadopol-Calimach, *Amintiri*, (manuscris în Acad. romîna) p. 128.

Cu toate că Vogoride caimacamul căutase să câștige pe Cuza în partea lui, numindu-l, în timp ce era parcalab la Galați, și adiutant al său, și înaintându-l în scurtul răstimp de 10 zile de la rangul de sublocotenent la acel de locotenent, apoi la căpitan și în sfârșit la maior,¹⁵ Cuza nu se uilă la această curtenire a stăpînului țarei, ci înfocat unionist cum era, el făcu o mai mare slujbă acestei tendinți, prin demisia lui, decît dacă de la început, declarîndu-se de partizan al ei, s'ar fi pierdut în mulțimea celor care protestaū.

Demisia lui Cuza se întemeia pe următoarele motive: 1) că s'ar fi publicat listele electorale netrecîndu-se în ele persoane cu drepturi și punîndu-se în ele acele fără drepturi; 2) că se schimbase privighitoriū vrednicū, înlocuindu-se cu oameni nedestoinici; 3) că în lipsa lui din Galați, s'a calcat casa unui cetățan, în puterea unui ofis ne ajuns la cunoștința lui care ar fi fost tot deauna stavilă unor așa nedreptăți și nu unealta nerușinată a ocîrmuirii; 4) că se răspinsese fără drept pe toți acei ce reclamaū înscrierea în comitetele electorale și 5) că fusese înlăturat din alcătuirea comitetului și trimis în Basarabia, tocmai în momentul cînd, după glăsuirea firmanului, trebuia să preșideze zisul comitet. „Toate aceste, urmează Cuza, fiind lovituri pe de o parte în dreptățile pămîntenilor, iar pe de alta în înțalesul înaltului firman, bazat pe tratatul de Paris și nevăzînd nici o măsură luată spre a lor stavilare, din contra acele de spăimîntare predominant

---

15. Cele 3 decrete: întăiul din 24 Aprilie care-l înalță la rangul de locotenent; al 2-le din 28 Aprilie la acel de căpitan și al 3-le din 3 Mai la maior, vezi în *Acte și documente privitoare la Renașterea Romăniei* de D. A. Sturza, D. C. Sturza și Ghenadie Petrescu, IV, București, 1889, p. 415, 451 și 485. Cuza intrase în oștire cu rangul de cadet pe timpul lui M. Sturza și fusese înaintat sublocotenent de Grigore Ghica, în 1849, cînd îl numise și director al ministerului de interne.

și sporind în tot ținutul Covurluiului, mă văd silit cu o vie părere de rău, în protiva dorinței ce am de a sluji patriei într'o vreme așa de gingașă, a vă cere demisionarea mea din funcția de parcalab, fiind o tristă povară sub un asemenea sistem¹⁶.

Cuza trimite copia acestei demisii consulului francez, Victor Place, rugându-l a o comunica comisiunii din București, ca un nou document în sprijinul dreptelor reclamații ale țarei, contra actelor așa de arbitrare ale guvernului¹⁷. Comitetul central unionist înțelege de îndată însemnătatea acestui act și-l împărtășește în copie tuturor comitetelor din județe, arătându-le „marea senzație ce a făcut demisia motivată a parcalabului de Galați și sprijinul însemnător ce l'a dat protestărei generale ce s-a trimis la București¹⁸. Victor Place transmite această demisie, nu numai comisiunii din București ci și comitetului Walewsky, atrăgându-i luarea aminte asupra împrejurării, că „prefectura Galaților este cea mai însemnată din Moldova și că domnul Alex. Cuza care o ocirmuia trecea cu drept cuvânt drept unul din dregătorii cei mai destoinici, cei mai cinstiți și mai energici ai țarei. Prin averea sa, prin legăturile lui de familie, el ține un loc însemnat în opinia publică. Cunoștința personală ce am asupra caracterului său este pentru mine o garanție, că abuzurile pe care le dă pe față au trebuit să întrecă ori-ce margine, pentru a-l aduce la un demers atât de grav¹⁹.

O urmare a demisiei lui Cuza și a popularității ce i-a creat, a fost că Galațenii, la a doua alegere a deputaților divanului ad-hoc, după casarea celor d'întăiu, îl aleseră ca deputat al lor.

16. Din 24 Iunie (6 Iulie) 1857. *Acte și Documente citate*, V, p. 47.

17. Din aceeași dată, *Ibidem*, p. 50.

18. Circulara din aceeași dată, *Ibid.*

19. *Place c. Walewsky* 6 Iulie 1857, *Ibidem* p. 53.

În această adunare, Alexandru Cuza sprijini, în ședința din 29 Octombrie, pe Manolache Costache când ceru desființarea privilegiilor, principiu ce fu primit cu aclamație de întregul divan²⁰. De alt-felie Cuza nu iea parte la nici o desbatere din divan, nici macar la chestiunea cea atit de furtunoasă a relațiilor dintre proprietari și țărani. El nu se credea orator și se abținea de a vorbi. Între numeroasele propuneri ce se făcuse pentru deslegarea acestei însămnate chestiuni, îl videm votînd pentru acea a înaproprietăririi pe locurile întregi cultivate de țărani, propunere făcută de C. Negri și care cade neîntrunind de cît 16 voturi ; precum tot atunci el votează contra socotinței majorității comitetului proprietarilor mari care admitea teoria țăranului chiriaș. Cu toate acestea Alex. Cuza votează și contra propunerii locuitorilor săteni care era prea agresivă și menită a turna oile pe foc, în loc de a potoli pasiunile; propunere ce fusese combătută și de Cogălniceanu²¹.

Rolul lui Alexandru Cuza în divanul ad-hoc și în chestia țărănească este îndestul de șters, cu toate că înclina cătră delegarea liberală a acestei daraveri.

Imprejurarea că el nu s'a afirmat prea pe față de partizan al țăranilor, explică cum de fu primită candidatura lui la domnie de toți membrii partidei naționale, care, dacă erau într'un gînd în ceea ce pri-

20. *Buletinul ședințelor adunării ad-hoc a Moldovei* No. 7, 30 Oct. 1857. Cf. discursul lui M. Cogălniceanu din 15 Fevruarie 1861. Procesele-verbale ale adunării XXI, p. 271.

21. Șed. din 19 Decembrie, *Buletin* No. 22 din 21 Decembrie 1857. Această purtare a lui Cuza este potrivită cu caracterul său. N. Suțu (*Mémoires, du prince N. Sutzou grand logothète de Moldavie, 1788—1871, publiés par Panaite Rizos, Vienne 1899, p. 365*), spune că Cuza „comptait il est vrai parmi les jeunes gens qui avaient rompu avec le passé ; mais il ne s'était jamais montré partisan du radicalisme, ni n'avait professé des opinions extrêmes“.

vea unirea, erau departe de a se întilni în aceleași păreri, în privirea deslegării chestiunii agrare²².

Sub căimăcămia de trei, Cuza este înaintat la rangul de colonel și este numit locotenent de hatman²³. El intră în adunarea din 1858, ca deputat al proprietarilor mici din Județul Fălciu²⁴, de care adunare este ales domn în 5 Ianuarie 1859.

Caracterul lui Alexandru Cuza. Individualitățile au fără îndoială un rol în istorie, prin intervenirea personalității lor în daraverile omenești și prin ciocnirea acestei a lor personalități cu cea a altora ce ieșeau parte la desfășurarea împrejurărilor. Personalitatea sau caracterul unui om este produsul mai întâi al genezei sale fizice, în care joacă un mare rol ereditatea; apoi al împrejurărilor care au încunjurat a lui dezvoltare; cu alte cuvinte, al germenului și al mediului în sinul căruia a crescut. Acest din urmă agent, mediul, lucrează fără încetare asupra caracterului și-l schimbă neconștient, încît nu este potrivit a se considera caracterul unui om, ca element neschimbător, de la începutul chiar a arătării lui în câmpul istoriei. Totuși, de la o vîrstă oare-care, unele apucături mai fundamentale rămîn neschimbate și, mai ales, cînd rolul personalității nu a ținut mult timp, se poate socoti pînă la un punct ca statornice părțile mai de samă ale caracterului ei—și fiind-că acest caracter ne explică o mare parte din faptele

22. Atita este adevărat, iar nu că „partidul bătrîn îl credea pe Cuza inamic al improprietății țărănilor“, cum spune Bolintineanu, *Viața lui Cusa Voda*, Iași, p. 10.

23. G. Sion, *Alex. Cuza* citat. Nu ministru de război, precum se susține de unii. Aducem ordinul original de numire din 23 Octomb. 1858 sub No. 9: „D-sale Colonelului Alecu Cuza: Considerînd deosebitele merite ce vă caracterizează, căimăcămia găsește de cuviință a vă însărcina, în funcțiunea ce ocupați, și cu îndeplinirea tuturor îndatoririlor prescrise de așă-zămînt pînă la înlocuirea postului de hatman. (Subsemnați) Catargi, V. Sturza, Panu. (Hirtile Rossetti).

24. *Patra* 22, 1858.

în care personalitatea va interveni, este bine, ca în asemenea cazuri, să se schițeze prin cite-va trăsături generale felul de a fi al individualităților istorice. Cuza a domnit numai 7 ani, scurt răstimp din viața omească, și cînd a fost ales, era în vîrstă de 39 ani, deci om format, în care se cristalizase acumina însușirile cele mai de samă ale caracterului său. Să le schițăm, întru cît ne învoesc această lucrare, amintirile contimporanilor.

Mai întai ca fizic, Alexandru Cuza era „un barbat de statură mijlocie, însă aratos, cu o înfătoșare plăcută și ademenitoare. Manierele lui erau distinse, ceea ce nu puțin îi ajută în izbinzile sale diplomatice”²⁵. Cînd îl atingeai, nici odată nu-ți rămînea dator cu răspunsul. El era foarte sincer, și prieten adevărat; dar și către cine nu-i plăcea, se arăta îndată, căci el nu știea să fățearască. El nu iubea pompa și arătările exterioare și făcea foarte puțin caz de ovații și de sărbătoriri, pe care, cele mai de multe ori, le știea că sunt de comandă²⁶. Era nelacom de bani, și cea mai bună dovadă despre aceasta este că, după cum spune Bolintineanu, el a fost unul din domnii ce au eșit din domnie, fără să fi făcut avere mare²⁷. El însă nici nu avea nevoie prea mare; nu iubia luxul; masa și traiul său erau cumpătate; avea însă mare plăcere pentru cai frumoși, cu toate că nu era bun călăreț. Într’un grad înalt era devotat la el simțimîntul dreptății, pe care o recunoștea chiar și către dușmanii săi. Așa cînd apăară pe mitropolitul Meletie care era să fie dat în judecată, pentru că tăgăduise legitimitatea adunării din 1858;

25. Bolintineanu, *Viața lui Cuza-Vodă*, p. 40 Comp. p. 17.

26. Asupra acestui punct, vezi salutarea ce i-o făcură țăraniî la 11 Decembrie 1861, *Romînul* 20 Ianuarie 1862.

27. Bolintineanu, *Viața lui Cuza-Vodă*, p. 132. Comp. Anghel Dimitrescu, *Discursurile lui Barbu Catargiu*, București, 1886, p. LV.

cînd ceru să se recunoască prințului Grigore M. Sturza însușirea de deputat în aceeași adunare; cînd anulează, în afacerea antreprizei șoselei din Galați, sechestrul pus pe averea lui Lascar Catargiu care, cu toate aceste, devenise unul din dușmanii lui cei mai roștiți²⁸.

Pe lîngă dreptate, avea însă și o mare delicatete de simțiminte. Asupra acestui punct domnul I. Zane spune că pe cînd Bolintineanu, fostul ministru și prieten al lui Cuza, stătea în casa părintelui d-lui Zane, și era plin de datorii, pe lîngă că și greu bolnav, Cuza știindu-l mîndru, întrebuițase următorul mijloc pentru a-l face să primească un ajutor. Pusese pe un neguțitor să-i scrie, că odată l'a înșălat cu o sumă de bani; dar că muștrîndu-l conștiința, i-o restituie²⁹.

Cuza era apoi foarte mîndru și nu pleca ușor capul înaintea altuia. Încă din timpul parcalabiei lui, pe cînd oștirile austriace ocupau Galațul, soldații nemți obicinuiău a face multe necuviinți. Cuza ceru de mai multe ori de la comandantul trupelor din Galați să-și înfrîneze oamenii, la care i se răspundea tot cu glume. Într'o zi el trimise o companie de soldați romîni, ca să prindă pe cei austriaci prin crișme și alte locuri publice, îi legă cot la cot și-i aduse la cazarmă. Comandantul, pentru a nu păți și alta dată atare rușine, sau spre a nu fi nevoit a se opune cu puterea și a vărsa sînge, luă măsura de a pune pe soldații săi la rînduială. Această notă a caracterului lui Cuza va domina mai ales în politica lui exterioară. Cuza era un infocat naționalist și patriot, precum o dovedește mai întai răsunătoarea lui demisie, apoi ținuta sa mîndră și vrednică față cu toate

28. Vezi decretul din 6 Octombrie 1865 în *Monitorul Oficial* din 8 Oct. 1865.

29. Scrisoarea d-lui *Iuliu Zane către A. D. Xenopol*, publicată în *Arhiva*, XII, 1901, No. 1—2. Scrisoarea neguțitorului a fost dată de d. Zane Academiei romine. Vezi și *Monitorul Oficial*, 4 Iunie 1892.

puterile, în tot timpul domniei lui, ținta lui supremă fiind ridicarea politică a poporului său ; după cum o dovedește și, după eșirea lui din domnie, refuzul său de a reîntra în țară cu ajutorul baionetelor străine, când Franția îi făcu această propunere ³⁰. Față cu clasele țării, Cuza era un protivnic al boierilor un partizan declarat al poporului de jos și un luptător aprig și neobosit pentru egalitatea socială și pentru răsturnarea privilegiilor, și în această privire, omul cel mai potrivit pentru perioada de dezvoltare, în care intra poporul românesc și care trebuia să-l prefacă, din starea de barbarie orientală în cea a Occidentului civilizat.

Dar acest caracter avea, ca toată faptura ome-nească, și umbre pe lângă lumină. Era neserios, zeflemist, lua toate lucrurile în ușor și prea nepăsător de soarta lui, de care însă era legată cea a poporului pe care domnia ³¹. Cuza apot de și foarte inteligent, cuprinzând ușor lucrurile, nu prea iubea munca ³². Pe de altă parte îi plăcea mult a rida și a-și bate joc de acei ce-l încunjurau mai de aproape, și ținea în samă, prin o mare simpatie, pe acei ce primeau glumele lui. Așa se făcu de el lăsă adesa ori trebile pe minile oamenilor săi de încredere și de se constitui așa numita lui camarilă : (Librecht, Docan, Pisoschi) tocmai în momentul când el își indușmanise într'un chip așa de grav mare parte din clasa conducătoare, prin lovitura de stat.

30. Dovezile se vor aduce în cursul expunerii.

31. Valentineanu, *Alegerea, detronarea și înmormintarea lui Cuza-Vodă*, București 1898, p. 17.

32. *Place c. Walensky* 9 Mai 1859 *Acte*, IX, p. 336 : „Tout ce qui sent l'application et les affaires le fatiguent“. *Același c. Walensky*, 24 (12) Ianuarie 1859, *Ibidem* IX, p. 242 : „par une bizarrerie de son caractère, à la fois résolu et paresseux, on ne le vit pas se placer au premier rang des lutteurs qui repoussèrent avec tant d'énergie les intrigues de la Turquie et de l'Autriche“.

Conform cu aceste contrasturi în caracterul său, îi plăcea loviturile zdravene și neașteptate³³.

Aceste puține îndegetări psihologice să slujască spre a explica unele fapte, pentru a căror explicare, numai elementele obiective nu ar fi îndestulătoare.

Acest om, ast-feliu închegat de fire din tainele eredității, era să se urce pe tronul țarilor române, în momentul cel mai critic al vieții lor, atunci când tratatul de Paris, scoțându-le de sub jugul Turcilor și al Rușilor, sub care stătuse până atunci încujbate, le chema la o viață nouă, atribuindu-le un rol în mer-sul politic al lumii orientale.

Nu e vorba, era să se împărtășască din această viață, de o cam dată numai o mică frîntură din cor-pul poporului român, clasa mai înaltă a societății, și unde și unde, cite un element ce pătrundea din straturile inferioare către regiunile cele mai de sus. În clasa însă chemată la conducerea evenimentelor, se făcuse înca de mai mult timp o rumpere, o sfișiere. O parte, cea mai numeroasă din această clasă, de și nu se dădea îndărăpt în fața unui progres politic și cerea unirea împreună cu minoritatea, era departe de a fi călăuzită de aceleași idei și în privirea pro-gresului social, a lepădării sincere și neprefăcute a privilegiilor și în îmbrătoșarea principiilor egalită-ței, proclamate și hotărîte de actul de naștere al po-porului român — Convenția de Paris.

---

33. Cit despre celelalte defecte ce i se puneau în samă, Bolintineanu, *Viața lui Cuza-Voda*, spune: „Se imputău domnului patima jocului. El nu măi juca alta de cit jocuri ordinare cu amicii, de cind se nu-mise domu. Il acuzaū de mîndrie. În casă era amabil cu toți; îi pu-nea pe toți să șadă, le permitea să fumeze, să rîză. Il acuzaū de băutură; nu bea decit apă la masă și un licor după masă. Il acuzaū de patimă pentru femeī. Nu a despărțit nici un barbat de femeia sa; nu a făcut să plingă nici o mamă pentru fiica sa răpită“.

Fondul cultural pe care se împlînta, ca un arbore străin, noua concepție a vieții de stat, decretată de areopagul european, era un straniu amestec de idei, de năzuinți și de interese din cele mai protivnice, pentru a căror unificare, în senzul propășirii către o stare mai bună, era să încleșteze o luptă uriașă între elementele trecutului și acele ale viitorului. Era ușor de decretat pe hîrtie transformarea unui popor; de a înlocui, în articole, privilegiile cu egalitatea, fără de-legile cu libertatea, neștiința cu lumina, barbaria cu civilizația; dar era greu, cumplit de greu, de a face să pătrundă aceste principii în viața reală, și să prefacă însuși formele ei, învechite și ruginite, în forme noue frumoase și strălucitoare.

De la 1821, până la urcarea lui Cuza în scaun, se petrecuse de sigur adînci schimbări în societatea romînă; dar aceste schimbări atinsese numai formele vieții culturale și naționale. Se luminase întru cîtva mintea; se ridicase conștiința romînă; se implantase în inima unui număr de oameni, dorinți și aspirațiuni vagi după un ideal național, întrevăzut însă numai în neguri și zugrăvit mai mult ca întruparea unui vis politic. Reforme sociale nu se făcuse aproape de loc, sau acele ce se încercase, întorsese desvoltarea înapoi, în loc de a o duce înainte. În privirea socială, poporul romîn se află mai rău decît toate celelalte popoare din Europa. Privilegiile și neegalitatea se infățișoau încă în toată goliciunea lor, și toate încercările de a le răsturna nu făcuse de cît a le întări încă mai mult pe capul masei poporului.

Toată aice stătea greul problemei. Convenția de Paris ataca grava chestiune a transformării sociale a poporului romîn. Ea nu învoia deplina realizare a dorinței politice — unirea — dar legiferasse în chip lămurit desființarea privilegiilor, a boieriei, a mono-

polurilor și breslelor, și ceruse îmbunătățirea soartei clasei celei mai numeroase a poporului. Convenția de Paris care trebuia aplicată de la 1859 înainte, cerea deci o transformare radicală a stărei sociale a poporului român, adică o prefacere și răsturnare de a totului tot a rețelei de interese, pe care se întemeiasă până acuma a ei clădire.

Lupta mai domoală petrecută cu transformarea ideilor, era să se ascută și să se imponcișeze, de îndată ce țărîmul ei se coboria din lumea cugetării în cea a faptelor reale.

La această luptă crîncenă și îndărătnică, dată de noua concepție civilizată a vieții de stat contra formațiilor unui întunecat trecut, era să preșideze dominația lui Cuza, și conducătorul de capitanie a falangei răsturnătoare era să fie tocmai — prin caracterul lui — noul domnitor al țării române.

